

GLOBALPOHMELUSE LOKAALRAVITSUS EHK VIIUL INSENERINA LÄBIKUKKUNUD INIMKONNALE

**Valdur Mikita. Metsik lingvistika. So-
sinaid kartulikummardajate külast.
Tallinn: Grenader, 2008. 128 lk.**

**Valdur Mikita. Lingvistiline mets.
Tsibihärblase paradigma. Teadvuse
kiirendi. Tallinn: Grenader, 2013.
240 lk.**

**Valdur Mikita. Lindvistika ehk Met-
sa see lingvistika. Välgil metsad, 2015.
240 lk.**

Kuigi ülivõrrete kasutamine käib ena-
masti käsikäes akadeemilises mõttes hä-
benemistväärsuse tunnetuslike kvalitee-
tidega, sõandan Valdur Mikita äsjailmu-
nud triloogiat häbenemata geniaalseks
nimetada. Selle triloogia populaarsus

ning laialdane ja mitmekesine lugemis-
huvi teeb ainult head meelt. Käesolevas
kirjatöös proovin aga osutada neile as-
pektidele, mida pole senises retseptioo-
nis kuigivõrd kohanud, aga mida pean
ometi väga oluliseks. Seda tehes ei taha
ma kuidagi pisendada teisi lugemisviise
ega lugemise rõõme, millest mastaapseim
on kahtlemata rahvuslik kosutus praegusel
närvilisel ajal, mil retooriline ag-
ressiivsus ähvardab kasvada repressiiv-
sete praktikateni nii rahvuslike kui ka
üldinimlike väärtuste pooldajate seas.

Valdur Mikita suudab praegusel ajal
käsitleda nii aktuaalset ja lollitundlikku
teemat nagu rahvusidentiteet viisil, mis
on nii erakordselt lollikindel, et loeksin

selle küll üheks jalaks, millel seisab Mikita geniaalsus (ja geniaalsus vajab palju jalgu, millel seista!). Tema loodud rahvustunnete palsami lollikindlus seisneb selles, et selle potentsiaal areneda rahvustunnete tõplikeks või agressiivseteks värdvormideks tundub olematu-seni väike, kui mitte lausa preventiivsete mõjudega, iseäranis võttes arvesse selle inimliku tunde levinumaid iduvorme. Näiteks võimatuseni raske on ette kujutada, et Mikita kirjutatu inspireeriks mingeid sõjakaid ja ksenofoobseid liikumisi, saati initsieeriks nende teket. Küll aga võib ette kujutada – mitte et see ülearu tõenäoline oleks –, kuidas pärast Mikita lugemist nii mõnigi marurahvuslane või pool-skinhead tunneb, et ta hõõgav alaväärsustunne on saanud leevendust isegi kellelegi vähem õigele kohta kätte näitamata.

Mikita triloogiasse kuuluvate kirjutiste vorm on tekitanud palju segadust ja vankumatuid eriarvamusi, sest neil on nii esseistika, müüdilooma kui ka pihtimuse tunnuseid, nad meenutavad nii ilukirjandust kui ka teadusteksti, ometi nagu ei sobi hästi ükski tavapära-ne lahter. Juri Lotman on teksti tõesus-problemaatikat käsitledes kirjutanud, et selles aspektis „on ilukirjandusliku ja teadusliku teksti lugeja psühholoogia printsiipiaalselt lahkuminev. [---] Kui lugeja suhet teadusliku tekstiga valitseb kõikehõlmav kahtlus, siis ilukirjandus eeldab samavõrd jäägitut usaldust. [---] Täiesti loomulik, et seeläbi koondub tähelepanu isikule, kes enese vastu nii suurt usaldust nõuab. Tavasuhtluse küsimus „Mida ta endast kujutab, too sõnumitooja?“ omandab nüüd sootuks erilise tähenduse. Kirjaniku isiksusest saab otsekui põhiteksti usaldusväärust kinnitav – või kummutav – tekstilisa.”¹

Mikita on loonud vormi, mis pretendeerib korraga teaduslikule üheselt-

¹ J. Lotman, Kirjaniku biograafia kui loomeakt. – Kultuurisemiootika. Tekst – kirjandus – kultuur. Tlk P. Lias, I. Soms, R. Veidemann. Tallinn: Olion, 1990, lk 353.

mõistetavusele (on tunda, et Mikita tõesti tahab kommunikeerida mingit konkreetset infot), aga samas eeldab usaldavat, isiklikule loomingle omast lugemisviisi ning palju on seal väiteid, mille legitimeerib autori erilisus (sünes-teesia). Kui vaimustusest lausa sõgestuda, siis võiks öelda, et Valdur Mikita loodud vorm on romaanikunsti uuendus. Ta oleks justkui võtnud tõsiselt Tõnu Õn-nepalu veendumust, et annakareninali-ke romaanide aeg on jäädavalt möödas, ning rakendanud sellele robertmusilliku inimese sisemaailma kujutamise ideaali, tähendab, mitte vandunud alla sünteesi-mast kõige üldistavamast meetodist kõige üldistamatumale valdkonnale – uurida loodusteadusliku täpsuse ja metoodilisu-sega indiviidi autokommunikatsiooni unikaalsust.

Tahaks juhtida tähelepanu ühele autori-isiksuse ehk „teksti usaldusväärust kinnitava lisaga” seotud asjaolule, mida senises retseptisoonis eriti pole mainitud (v.a siinkirjutaja ja Berk Vaher põgusalt). Palju ja õigusega on toonitatud Mikita huumorit ja vaimukust, Andrus Kivirähk tunnistab, et naeris lugedes lausa kõva häälega, mida tema puhul harva ette tuleb.² Jah, triloogia kubiseb vaimukustest, aga Mikita alumine tundetoon on lausa apokalüptiline, koduplaneedi tervislikust seisundist informeeritud ilmaliku inimese ränksünge lootusetus. Triloogias on küllaga mõrasid, millest see põhjatutume hoovus paistab. „Praegu on toimumas maakera eluslooduse üks suuremaid väljasuremislaineid, mis on umbes tuhat korda loomulikust foonist kiirem. Suurte ajastute piire on alati märgistanud mastaaapsed hinge-heitmised. Võimalik, et uusaegkond, mis kestis dinosaurustest korilaseeni, hakkab lõppema ja saabumas on täiesti uus ajastu – antropotseen. [---] Me ületame praegu piirjoont, kus eluslooduse kadu ja kultuurikadu pole iial olnud nii suur

² A. Kivirähk, Talupojad tantsivad, prillid ees. – Vikerkaar 2016, nr 3, lk 108.

kui praegu. Kaovad liigid, kooslused, maastikud, kaovad mõtteviisid, keeled ja kultuurid. Ilmselt ei ole see kokkusattumus juhuslik ning on alguse saanud inimesest. Rännaku all on inimene kui bioloogiline organism ja mõtlev olend” („Lingvistiline mets”, lk 115–116).

Mikita esimene haridus oli loodusteaduslik, bioloogiaalane. Ta saab suurepäraselt aru, kuidas toimivad aineringsed, ökosüsteemid, bioloogilised kooslused ja milline on inimese roll selles ning kuidas inimene on neid pöördumatult mõjutanud ja kuhu see peagi vääramatult välja viib.³

Olen ise varem kirjutanud: „Probleemide, õnnetuste, kriiside korral on kaks väga üldist leevendusstrateegiat: kas püüda muuta enese meeleseisundit või püüda muuta olukorda.

Esimest võiks tinglikult nimetada muusiku teeks ja teist inseneri teeks. Mõlemal variandil on oma puudused ja voorused. Kui majal hakkab katus läbi laskma, siis on ehk remonti teha mõistlikum kui komponeerida kurblik bluusilugu „Sajab vihm jälle mu voodisse”, ent surnud lemmiklooma nutrivõtme ja epo-liimiga tagasi ei too. Insener ammutab energiat pealehakkamiseks sokraatilisest optimismist, muusikul aitab olukorraga leppida tragöödia ilust kostuv metafüüsiline lohotus.”⁴

Muusika on ääretult võimas autokommunikatsioonivahend ja autokommunikatsioon on üks Mikita põhiteemasid. See on arusaadav, sest meie tsivilisatsioon ja kodune ökosüsteem on sellisel kujul suremas ja kõik insenerlikud praktikad seda protsessi pidurdadagi on tänaseni suuresti läbi kukkunud. Kui aga vaadata ajalukku, siis peab nentima, et inimesed on liigiajaloolises mõttes suutnud üle elada aegu ja tingimusi, mis praeguse elustandardiga võrreldes

³ Hea kokkuvõtliku ülevaate saab näiteks esseest „Vanaemad, ökoterrorism ja globaalne katastroof”, Postimees 26. III 2011.

⁴ M. Kunnus, Sarvedega peremudeleid ehk võrdõiglusluse õnnetusi. – Minu eugeeni-ka saladus. Saarde–Pärnu: Ji, 2012, lk 39.

on kujutlusvõime piirini kohutavad ja talumatud. Mikita saab aru, et *mutatis mutandis* me oleme teel säärastesse oludesse tagasi. Samas on näiteks ainelises viletsuses, olematu meditsiini ja hügieeniga „pimedat keskaega” nimetatud ka kõrgvaimuse ajastuks, ajastuks, mil inimese elus olid kesksel kohal vaimsed väärtused. See aitas neil elada.

Marju Lepajõe on just autokommunikatiivsuse kaudu iseloomustanud varasemat Euroopa mõttelugu: „Antiik- ja keskaja filosoofia ja teoloogia on erakordne kogum inimese sisekogemuse, sise maailma analüüse, mis tähelepanuväärsel moel ei aegu. Sisekogemuse metoodiline kirjeldus ja analüüs on aga midagi, mis tänapäeva teoreetilisest mõttest suurel määral puudub, sest siseelu on nn teaduslikust maailmapildist täielikult lahkunud. [...] Ometi on inimese sisemaailm kõige sügavam ja vahetum tegelikkus. Kui sellega tegelema ei õpi, siis on inimene väga hädas iseendaga. Üleilmset ja kohalikku agressiivsust, mille kuulmise ja nägemisega päevad algavad ja lõpevad, võiks üsna otseselt selle tühjusega siduda.”⁵ Toodud tsitaadi lõpp võiks olla Mikita triloogia motoksiki, algus aga selgituseks, miks Mikita suhe teaduslikkusesse on selline mimikriiline.

„Lingvistilist metsa” arvustades nimetab Hasso Krull seesugust kõige vahetuma kogemuse pagendatust tänapäeva teadusest Philippe Descola eeskujul „naturalistliku ontoloogia probleemiks”. Krull kirjutab: „Naturalistlik ontoloogia, mis valitseb niihästi loodusteadusi kui kogu tänapäeva Lääne kultuuri, eeldab täielikku pidevust füüsilisel, välisel tasandil, sellal kui sisemust omistatakse ainult inimesele ja see on täiesti individuaalne.”⁶ Aga nagu osutab Lepajõe,⁷ ei

⁵ M. Lepajõe, Milleks rahvuslikkusele tõlkimine? – Akadeemia 2014, nr 9, lk 1546–1548.

⁶ H. Krull, Lugu mehest, kes kukkus oma sokiauku. – Vikerkaar 2013, nr 10–11, lk 156.

⁷ M. Lepajõe, Milleks rahvuslikkusele tõlkimine?, lk 1547.

suudeta sellegagi rohkemat peale hakata kui tunnistada see psühholoogia suurimaks, lahendamata probleemiks – mis on teadvus? Akadeemiline traditsioon, mis sellist ontoloogiat omaks ei võta, on biosemiootika, ning selle distsipliini üks elavaid legende on Mikita (ja siinkirjutaja) juhendaja Kalevi Kull. Mikita trilooogia tõsiteaduslikumad ja eetilisel nõudlikumad kohad (viimane osa ehk isegi enim) on suurepärase näide biosemiootilise vaateviisi rakendusest.

Biosemiootika on akadeemilise distsipliini tähisena küll väga hiline nähtus, aga traditsioon, millest see välja kasvab, on vana ja väärikas. Tuttavlikum oleks ehk mainida saksa romantilist bioloogiat, mida esindavad näiteks Karl Ernst von Baer ja Jakob von Uexküll. Viimase loodud omailmateooriat on nimetatud ka subjektiivseks bioloogiaks, mille üks lühimääratlus võiks olla see, et see on bioloogia, mis võtab aksioomiks naturalistliku ontoloogia eituse, selle, et ka teistel elusolenditel on seesmisus, ja neile liigiomane mälu ja maailmasuheistus, teisiti öelduna, ka neil on hing. „Biosemiootika roll humanitaarteaduste seisukohalt on kahtlemata see, et ta võimaldab humanitaarteadustest endist lähtunud vahenditega saada ligipääsu keelevälisele elule [---] muuhulgas üritab tõlkida neid tekste, mis pole inimkultuuri loodud. Siia kuulub liikidevaheline tõlge, aga ka animaalse, loomseis märgisüsteemides sündinud lausetute tekstide ümberesitus ajalises inimkeeles.”⁸

Materialistlik teadus on olnud inseneri – inimese, kes muudab oma keskkonda, mitte sisemaailma – suurim ja võimsaim tööriist. Nii suur ja võimas, et hing pidigi teadusest lahkuma, ent nüüd, mil

insener on läbikukkunud – keskkond osutus siiski tugevamaks –, on ka see teadus kasutu. Vaja on tagasi saada hing. Mikita küsibki selle sisemise jõu järele – maagilise sõna järele –, mis aitab säilitada inimese elujõudu ja elurõõmu (peagi saabuvates) üliränkades ainelistes oludes. (Näiteks koonduslaagriõudused üle elanud psühholoogi Viktor Frankli loodud logoteraapia on ju samuti üks spetsiifiline autokommunikatiivne praktika.) Eespool kasutatud kujundiga: ta läheneb parima insenerihasardiga muusikale. Eestlastega on ta praegu kenasti sel viisil hakkama saanud – viletsaid olusid muutmata parendanud meeelseisundit. Mikita tekstide laialdane populaarsus tulebki tema autokommunikatiivsest, heatujustavast ja eluindu süstivast toimest. Nagu ka Andrus Kivirähk ütleb, Mikita kirjeldustes muutub meeldivaks, lausa sala-aardeks kõik see, millest on harjutud rääkima virisevas ja põlglikus võtmes, ning toob näiteks Mikita „kirjelduse Eesti taluõuest. Sisuliselt kõlbaks see peatükk ka põhjendama seda, miks Eestist tuleks tagasi vaatamata põgeneeda – nii jube on siin kõik. Kuid Mikita, vastupidi, esitleb haisvat, ligast ning kõikvõimaliku kolaga täidetud taluhoovi peaaegu et pühapaigana. Ja imelik küll – see kõlab usutavalt!”⁹ Milan Kundera on öelnud, et rõvetseda saab ainult emakeeles, laiemalt öelduna *vägisõnad* on ainult emakeelsed, heideggerlikumalt – hing on emakeelne. See peaks igasuguste üldinimlastele meelde tuletama, miks rahvuslikkus on vajalik ja miks meie autokommunikatiivsuse geenius on rahvuslik ja lokaalsusele toetuv. Kui arutlesin Kalevi Kulliga Mikita üle, ütles ta, et ei mõista päris hästi, miks Mikita vaevub nii palju „Kalevipojaga” jahmerdama, see on tal nagu modernistlik võõrkeha muidu nii vägevas süsteemis. Pakkusin välja, et ehk inspireerib teda sama absurditunne, mis kunagi ajendas

⁸ K. Kull, Biosemiootika. – Humanitaarteaduste metodoloogia. Uusi väljavaateid. Koost M. Tamm. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2011, lk 165–166. Soovitan seda artiklit kui parimat sissejuhatust biosemiootika mõistmiseks, põhjalikum käsitlus oleks Jesper Hoffmeyer'i „Biosemiootika” (Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2014).

⁹ A. Kivirähk, Talupojad tantsivad, prillid ees, lk 108.

andma kohe hääbuvale rahvakillule oma eepost.¹⁰

Mikital on osalt õnnestunud see, mida soovitas Friedrich Nietzsche „Tragöödia sünnis”, kus andis soovitusi psühholoogiliseks kohastumiseks *muusika vaimus*, kui põrub „ennast kõikvõimsaks pidav optimism”, mis „sokraatilise kultuuri rüppe peidetud on” ja „ilusate peibutuste ja rahustavate sõnade mõju „inimvää-

rikusest” ja „väarikast tööst” otsa on lõppenud”¹¹ (loe: kui massid hakkavad taipama, et igasugused inimõigused, deklaratsioonid ning ka Tehnoloogia, Teadus ja muud sonimised ei aita midagi, kui maardlad on tühjad, atmosfääri temperatuur kõrgenenud, ressursid läbi põletatud ja ökosüsteemid kollabeerunud).

MIHKEL KUNNUS

---

¹⁰ Vt J. Undusk, Eksistentsiaalne Kreutzwald. – Eesti Ekspress. Areen 5. XII 2003.

---

¹¹ F. Nietzsche, Tragöödia sünn. Tlk A. Lill. Tallinn: Tänapäev, 2009, lk 122–123.